Polacy – twórcy weterynarii na terenach Ukrainy Wschodniej (XIX – początek XX wieku): w 170. rocznicę powstania Szkoły Weterynaryjnej w Charkowie

LUBOW ŻWANKO*, *, DMYTRO KIBKAŁO**, TAMARA PRYCHODKO***,
JURIJ PRYCHODKO****, IRYNA BORODAJ*****, MYKOŁA BEZUGŁYJ*****,
OLENA SZCZERBAK*******

***Wydział Naukowo-Badawczy,**

****Zakład Diagnostyki Klinicznej i Biochemii Klinicznej, ****Zakład Parazytologii, Wydział Medycyny Weterynaryjnej,**

*****Zakład Filozofii i Nauk Społecznych, *****Zakład Biotechnologii, Wydział Biotechnologii i Nauk o Środowisku,**

Państwowa Akademia Weterynarii i Zootechniki w Charkowie,

ul. Akademyczna 1, 62341 Mała Danyliwka, obwód Charkowski, Ukraina

*******Narodowa Naukowa Biblioteka Rolnicza Narodowej Akademii Nauk Rolniczych Ukrainy,**

ul. Herojiw Oborony 10, 03127 Kijów, Ukraina

Otrzymano 10.11.2020

Zaakceptowano 03.01.2021

Zhvanko L., Kibkalo D., Prykhodko T., Prikhodko Y., Borodai I., Bezugly M., Shcherbak O.

Polish founders of veterinary education in Eastern Ukraine in the 19th and early 20th centuries: the 170th anniversary of the Kharkiv Veterinary College

Summary

The purpose of the article is to outline the role of Kharkiv in creation of the veterinary education system in the south of the Russian Empire, to highlight the achievements of Polish scientists in that process, and to popularize the knowledge of this aspect of the Polish-Ukrainian history as an example of fruitful collaboration between Poles and Ukrainians during the period of statelessness of both nations. At the beginning of the 19th century, Kharkiv became one of the first cities of the Russian Empire where foundations of veterinary education were laid. A special department was formed at the university: the Veterinary School, which later became the Veterinary College and the Veterinary Institute. During the 19th and early 20th centuries Polish scientists created a system of veterinary education in Eastern Ukraine. The most important role was played by Karol Wiśniewski, the pioneer of veterinary education in Ukraine as a whole, Napoleon Halicki, the first and long-standing head of the Veterinary College, and Jerzy Poluta, one of the authors of the plan for its conversion into the Veterinary Institute. Considering their great services, the Polish scientists deserve to be remembered. Their memory is preserved by the Kharkiv State Zooveterinary Academy, the main research and educational centre in Eastern Ukraine and heir to the scientific traditions initiated in the 19th century,

Keywords: Polish scientists, veterinary education, Kharkiv, Eastern Ukraine

W 2021 r. obchodzony będzie jubileusz – 170. rocznica założenia Szkoły Weterynaryjnej w Charkowie, która po dwudziestu latach została przekształcona w Instytut Weterynaryjny (ryc. 1) (6). Wśród założycieli, którzy odegrali w tym procesie główną rolę, należy wymienić wybitnych naukowców, pe-

dagogów i lekarzy weterynarii polskiego pochodzenia, w tym między innymi: Karola Wiśniewskiego (1805-1863), Edwarda Ostrowskiego (1816-1859), Napoleona Halickiego (1818-1881), Jerzego Polutę (1820-1897), Jana Gordziałkowskiego (1862-1944), Roberta Kunickiego (1880-1914). Z Instytutem

Weterynaryjnym w Charkowie związany był także profesor Leon Cienkowski (1822-1887), jeden z najwybitniejszych polskich biologów, twórca mikrobiologii w Imperium Rosyjskim. Wkład wymienionych naukowców w rozwój nauk weterynaryjnych jest nie do przecenienia. Potwierdza to ekspozycja muzealna

Do zrealizowania celów niniejszego opracowania konieczne jest określenie miejsca Charkowa w systemie oświaty weterynaryjnej Imperium Rosyjskiego w XIX w., a także charakterystyka miejscowej Polonii, aby zrozumieć środowisko, w którym po przybyciu do miasta musieli odnaleźć się Polacy.

System oświaty weterynaryjnej w Imperium Rosyjskim rozwijał się w następujący sposób: najpierw utworzono katedry leczenia zwierząt na wydziałach medycznych uniwersytetów, następnie przekształcono je w nowe jednostki w ramach struktury uniwersyteckiej – tzw. Praktyczne Szkoły Weterynaryjne, wreszcie w 1873 r. w samodzielne wyższe uczelnie – Instytuty Weterynaryjne.

Od początku XIX stulecia Charków stał się jednym z pierwszych miast Imperium Rosyjskiego, w którym zbudowano podstawy leczenia zwierząt, ponieważ w otwartym w 1805 r. Uniwersytecie, na podstawie zatwierdzonego rok wcześniej statutu, na wydziale medycznym została powołana do życia katedra leczenia zwierząt. Dla porównania należy zauważyć, że pierwsza katedra weterynarii w Polsce powstała

w 1804 r. w Krakowie na Uniwersytecie Jagiellońskim. Rokiem 1806 datowany jest początek studiów weterynaryjnych na Uniwersytecie Wileńskim, a w 1808 r. został założony Wydział Weterynaryjny Akademii Medyczno-Chirurgicznej w Sankt Petersburgu.

Państwowej Akademii Weterynarii i Zootechniki w Charkowie (ryc. 2). Akademia jest spadkobiercą XIX-wiecznych tradycji naukowych, a także głównym ośrodkiem badawczo-dydaktycznym na terenach współczesnej Ukrainy Wschodniej.

Celem niniejszego artykułu było określenie roli Charkowa w kształtowaniu weterynarii na południu Imperium Rosyjskiego, opisanie roli każdego z polskich naukowców w budowaniu charkowskiego ośrodka nauk weterynaryjnych, przeanalizowanie, w jaki sposób upamiętniana jest działalność polskich naukowców będąca integralną częścią niematerialnego dziedzictwa Polonii Charkowa, popularyzowanie wiedzy o tej stronie wspólnej historii, jako przykładu skutecznej współpracy Ukraińców i Polaków w okresie bezpaństwowości obu narodów.

Niniejszy artykuł jest swojego rodzaju przeglądem i podsumowaniem literatury poświęconej życiorysom polskich lekarzy weterynarii (11), wybitnym Polakom Charkowa (16), ale również pierwszym uogólnionym badaniem działalności naukowców polskiego pochodzenia w Charkowie. Charków był bowiem jednym z czterech ośrodków weterynaryjno-edukacyjnych (pozostałe to Sankt Petersburg, Dorpat i Moskwa) w Imperium Rosyjskim, w którym w okresie zaborów polska młodzież zdobywała wykształcenie weterynaryjne.

Ryc. 1. Szkoła Weterynaryjna w Charkowie/Instytut Weterynaryjny, 1900. Źródło: <http://n-slovo.com.ua/2020/07/02/%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D0%BE%D1%80%D0%B0/>

Ryc. 2. Państwowa Akademia Weterynarii i Zootechniki w Charkowie. Źródło: zdjęcie Larysa Artiuchowa

Szczególną cechą rozwoju weterynarii w Charkowie był fakt, że 1 sierpnia 1851 r., zgodnie z najwyższym zarządzeniem cesarskim, na bazie istniejącej od 1838 r. przy Uniwersytecie Praktycznej Szkoły Weterynaryjnej powstała samodzielna placówka edu-

kacyjna – Charkowska Szkoła Weterynaryjna (1). Na korzyść Charkowa jako miejsca pracy i studiów weterynaryjnych wpłynęły również czynniki polityczne. Klęska powstania listopadowego doprowadziła do zamknięcia w 1842 r. Szkoły Weterynaryjnej działającej przy Uniwersytecie Wileńskim. W 1840 r. działająca Szkoła Weterynaryjna w Warszawie (obowiązkami zastępcy dyrektora, później dyrektora, pełnił Edward Ostrowski) pod naciskami zaborcy została zrusyfikowana. W związku z tym warszawska uczelnia utraciła swą atrakcyjność dla polskiej młodzieży, która z równym skutkiem mogła studiować w innych miastach imperium Romanowych (10). Innym powodem częstego wyboru Charkowa były niższe koszty utrzymania w prowincjonalnym mieście niż w stolicach Cesarstwa. W tym miejscu warto przytoczyć ciekawy przykład: student Józef Piłsudski swego czasu przyjechał na studia medyczne do Charkowa, a nie do Sankt Petersburga (13).

W ciągu XIX w. trwał proces kształtowania Polonii Charkowa, dość aktywnej wśród innych grup etnicznych. Na początku lat 90. jej siłami wzniesiono przepiękny kościół, a później założono Dom Polski. Mieszkania polskich profesorów stawały się często swoistymi małutkimi „wyspami polskości” dla polskiej młodzieży studiującej na uczelniach miasta. Na spotkaniach miała ona możliwość rozmowy w języku polskim i w pewnym sensie mogła „oddychać powietrzem rodzimego kraju” (4). W tych czasach dynamika przyrostu Polonii była ściśle uwarunkowana tempem rozwoju miasta: Charków stał się głównym ośrodkiem gospodarczym, finansowym, naukowym, edukacyjnym i kulturalnym imperialnego południa. W poszukiwaniu pracy masowo zjeżdżali tu Polacy z Królestwa Polskiego (8). Już na początku nowego stulecia udokumentowano obecność prawie 7 tys. Polaków, a miasto było piątym po Sankt Petersburgu, Odessie, Rydze i Moskwie, w którym znajdowała się liczna polska kolonia. Wówczas można już było mówić o „polskim” Petersburgu, „polskiej” Odessie czy „polskim” Charkowie (14).

Niektórzy Polacy, jak profesor Leon Cienkowski, doświadczający w innych miastach ostrych ataków szowinistycznych, znajdowali w Charkowie środowisko tolerancyjne wobec przedstawicieli innych narodowości. Wśród znanych postaci związanych z miastem znaleźli się między innymi: Józef Piłsudski, Henryk Siemiradzki, Romuald Traugutt, Leopold Staff czy urodzona w Charkowie Janina Lewandowska – podporucznik lotnictwa zamordowana w Katyniu.

W XIX i na początku XX w. naukowcy polskiego pochodzenia zbudowali system oświaty weterynaryjnej na terenie wschodniej Ukrainy. Najważniejszą rolę odegrali Karol Wiśniewski, którego można uznać za jej twórcę w całym kraju, Napoleon Halicki (ryc. 3) – pierwszy i wieloletni dyrektor Charkowskiej Szkoły Weterynaryjnej, a także Jerzy Poluta – jeden z twór-

Ryc. 3. Portret Napoleona Halickiego, 1865. Źródło: POLONA. Biblioteka Narodowa. <https://polona.pl/item/portret-napoleona-halickiego,Nzc4MTAw/0/#info:metadata>

ców programu przekształcenia Szkoły w Instytut Weterynaryjny.

Karol Klaudiusz Wiśniewski (1805-1863)

Urodzony na Podolu, absolwent Uniwersytetu Wileńskiego, w 1837 r. uzyskał stopień doktora medycyny. W Charkowie przebywał w latach 1837-1848: początkowo na stanowisku profesora nadzwyczajnego anatomii porównawczej na Wydziale Medycznym Uniwersytetu Charkowskiego, a w 1839 r. – profesora zwyczajnego. W tym też roku został powołany na stanowisko dyrektora nowo powstałej Praktycznej Szkoły Weterynaryjnej przy Uniwersytecie, które zajmował do czasu przejścia na emeryturę (1848). W tym okresie prowadził zajęcia (wykłady i ćwiczenia) ze wszystkich dyscyplin weterynarii: zooanatomii, zoofizjologii, zoonatologii, eksterieru, weterynarii sądowej, chirurgii, położnictwa, chorób zakaźnych. Był nauczycielem pierwszych 71 lekarzy weterynarii na południu całego imperium, a także autorem licznych prac w języku rosyjskim i polskim (16).

Napoleon Halicki (1818-1881)

Urodzony na Wileńszczyźnie, absolwent Akademii Medyczno-Chirurgicznej w Wilnie, był wybitnym epi-

zootologiem o europejskiej renomie; m.in. ustalił pochodzenie dzumy u bydła. Jako pierwszy na Ukrainie przeprowadził badania nad szczepieniami przeciw dzumie bydła oraz wykonał szczepienia próbne.

W 1837 r. został skierowany do Charkowa, gdzie powołano go na stanowisko prosektora zootomii przy profesorze K. Wiśniewskim. Wykładał farmakognozę i chirurgię operacyjną, brał udział w tworzeniu biblioteki weterynaryjnej. W 1838 r. uruchomił Praktyczną Szkołę Weterynaryjną, w związku z czym zyskał uznanie kierownictwa Uniwersytetu. W 1848 r. otrzymał stanowisko adiunkta Katedry Nauk Weterynaryjnych Uniwersytetu Charkowskiego, jednocześnie prowadził kursy i pełnił obowiązki dyrektora Praktycznej Szkoły Weterynaryjnej.

6 czerwca 1851 r. zgodnie z rozporządzeniem cesarza został powołany na stanowisko pierwszego dyrektora Charkowskiej Szkoły Weterynaryjnej (równocześnie uzyskał tytuł profesora). Kierował uczelnią w ciągu kolejnych 17 lat. W tym okresie Szkoła zyskała status uczelni wyższej, „ponieważ ubiegający się o studia musieli wykazać się wyższą kwalifikacją”, zaś okres studiów przedłużono do czterech lat. Podczas uroczystości z okazji 50-lecia Charkowskiej Szkoły Weterynaryjnej profesor Arkadiusz Rajewski podkreślił zasługi dyrektora dla rozwoju uczelni: „W ciągu 17 lat dyrektor Halicki nie tylko wspierał uczelnię, ale też zdołał ją rozślawić zarówno w Rosji, jak i za granicą, dokąd był nieraz delegowany. Rzeczywiście, można powiedzieć, że tylko dzięki niemu udało się uratować szkołę przed likwidacją w pierwszych latach jej istnienia”(9). Był członkiem wielu towarzystw naukowych, uczestniczył w międzynarodowych kongresach weterynaryjnych. Za swoją wieloletnią pracę został uhonorowany wieloma odznaczeniami i nagrodami. W 1867 r. jego życiorys został zamieszczony w niemieckim informatorze najbardziej znanych działaczy weterynaryjnych Europy (15). „Był wybitnym chirurgiem i lekarzem o szerokich zainteresowaniach, jego wrażliwość w relacjach z młodzieżą, nieobojętność wobec jej potrzeb tworzyły klimat sympatii i szacunku, co potwierdzają dotychczas żyjący jego współcześni pamiętający tę światłą postać”(9).

Edward Feliks Wincenty Ostrowski (1816-1859)

Urodził się na Wileńszczyźnie, absolwent Uniwersytetu Wileńskiego, jeden z twórców polskiej weterynarii zaangażowany w rozwój nauki ukraińskiej. Wykładał weterynarię w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie (przedmieście Warszawy). W okresie charkowskim (1853-1859) pracował na stanowisku profesora Charkowskiej Szkoły Weterynaryjnej, Wykładał patologię, terapię, weterynarię sądową, prowadził lecznicę, przy czym zainteresowania naukowe dotyczyły głównie parazytologii (10). W tym okresie napisał większość ze swoich 32 prac naukowych, podróżował w celach naukowych

do Czech i Niemiec, był kierownikiem kilkumiesięcznej ekspedycji prowadzącej badania w stepach kazachskich. Jej owocem było „cenne sprawozdanie” – „Podróż do wewnętrznej Ordy Kirgisko-Kajsackiej w celu weterynaryjnym”(7).

Jerzy Poluta (1820-1897)

Urodził się w Grodnie, był absolwentem Akademii Medyczno-Chirurgicznej w Wilnie. W 1839 r. przeniósł się do Charkowa i w ciągu 58 lat przeszedł wszystkie szczeble kariery: od studenta w Praktycznej Szkole Weterynarii do profesora w Instytucie Weterynaryjnym. W latach 1844-1851 pełnił funkcję kierownika Katedry Fizjologii i Farmakologii, później Katedry Fizjologii i Zooterapii Ogólnej, następnie uzyskał tytuł adiunkta Charkowskiej Szkoły Weterynaryjnej, prowadził kursy farmakologii, zoofizjologii i terapii ogólnej. W 1859 r. otrzymał stanowisko profesora zwyczajnego na tej uczelni.

Jerzy Poluta był jednym z czołowych uczestników przekształcenia Charkowskiej Szkoły Weterynarii w Instytut Weterynaryjny w 1873 r. Brał udział w opracowaniu wszystkich instrukcji, stworzeniu zakresu obowiązków dyrektora, rady naukowej i studentów nowo otwartego Instytutu. W tym też roku uzyskał tytuł profesora Instytutu. W 1876 r., po 25 latach działalności pedagogicznej, przeszedł na emeryturę, jednak Rada Naukowa Instytutu zwróciła się do Ministerstwa Edukacji Narodowej z wnioskiem o przedłużenie z nim kontraktu na kolejne 5 lat. Ministerstwo poparło ten wniosek (2).

W ciągu wielu lat był członkiem szeregu towarzystw naukowych: Towarzystwa Lekarzy Wilna, Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego, Paryskiego Towarzystwa Botaników, Komitetu Weterynarii funkcjonującego przy Cesarskim Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, Charkowskiego Towarzystwa Medycznego i Towarzystwa Weterynarii przy Instytucie Weterynarii w Kazaniu. Opublikował ponad 30 prac naukowych (16).

Jan Gordziałkowski (1862-1944)

Urodził się w guberni mohylewskiej. Znalazł się wśród profesorów zamordowanych przez Niemców podczas Powstania Warszawskiego (5). W 1888 r. ukończył Charkowski Instytut Weterynaryjny, uzyskując dyplom lekarza weterynarii z wyróżnieniem, następnie rozpoczął działalność zawodową jako ziemski lekarz weterynarii w Chersoniu. W 1891 r. powrócił do Charkowa, gdzie prowadził badania nad szczepieniami przeciwko wąglikowi. Od 1907 r. – profesor nadzwyczajny Instytutu Weterynaryjnego, od 1913 r. – profesor zwyczajny w randze radcy stanu (12). Jan Gordziałkowski, którego życie było związane z Charkowem, zostawił po sobie ogromną spuściznę naukową. Zaslugą jego jest też zorganizowanie badań naukowych w zakresie weterynarii w odrodzonej Polsce (11).

Robert August Kunicki (1880-1914)

Urodził się w guberni połtawskiej. Był jednym z wybitnych naukowców swoich czasów, należał do grona czołowych europejskich uczonych zajmujących się hodowlą zwierząt, utalentowanym weterynarzem praktykiem, wykwalifikowanym menadżerem i organizatorem różnych kursów zawodowych, a także Instytutu Zootechnicznego. Wraz z wybuchem I wojny światowej zgłosił się na ochotnika do Legionów Polskich i zginął w bitwie z Rosjanami pod Mołotkowem (Ukraina). Pośmiertnie został odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego *Virtuti Militari* i Krzyżem Niepodległości z Mieczami (16).

Z Charkowem związane było niemal 10 lat jego życia (1894-1897, 1901-1904, 1909 – styczeń 1914) – tu uczył się w szkole realnej, tu studiował, a potem wykładał w Instytucie Weterynaryjnym. W styczniu 1909 r. został powołany na stanowisko asystenta Katedry Chemii Fizjologicznej Instytutu Weterynaryjnego. Jednocześnie zaczął pracować jako asystent w laboratorium higienicznym. Prowadził zajęcia ze studentami i uczniami szkoły felczerskiej, która działała przy Instytucie. Wiosną 1911 r. uzyskał tytuł magistra nauk weterynaryjnych, później – stopień doktora nauk, a w 1912 r. objął stanowisko docenta. Jednocześnie kierował oddziałem hodowli bydła Charkowskiej Obwodowej Rolniczej Stacji Badawczej (3). Był aktywnym uczestnikiem życia miejscowej Polonii, a także jednym z założycieli Domu Polskiego.

Leon Cienkowski (1822-1887)

W kontekście rozbudowy struktury Instytutu Weterynaryjnego w Charkowie należy wymienić nazwisko profesora Leona Cienkowskiego, założyciela naukowej szkoły mikrobiologii na tej uczelni. Ten znany uczony (9) działał w Charkowie w latach 1872-1887.

Podsumowując, należy odnotować, że w XIX w. i na początku XX w. to właśnie trafiający do Charkowa polscy naukowcy ufundowali system oświaty weterynaryjnej, powołali do życia szkoły naukowe, dzięki którym miasto stało się jednym z czołowych ośrodków szkolenia weterynaryjnego w ówczesnym Imperium Rosyjskim. Nazwiska Karola Wiśniewskiego, Napoleona Halickiego, Edwarda Ostrowskiego, Jerzego Poluty, Jana Gordziałkowskiego, Roberta Kunickiego i Leona Cienkowskiego na zawsze zapisały się w historii weterynarii Polski i Ukrainy. Należy również podkreślić, że czas spędzony w Charkowie odegrał w ich życiu niepoślednią rolę, a niejednokrotnie był nawet przełomowy w ich naukowym, a także w osobistym życiu. W Charkowie zakładali rodziny, wychowywali dzieci, cieszyli się spokojem i żyli w przyjaznym środowisku – na tyle, na ile było to możliwe w okresie bezpaństwowości ich historycznej ojczyzny.

Niezaprzeczalny wkład polskich naukowców w powstanie systemu oświaty weterynaryjnej w Charkowie i na terenie całej wschodniej Ukrainy zasługuje na upamiętnienie jako pozytywny przykład wspólnego niematerialnego dziedzictwa ukraińsko-polskiego. Na terenie Państwowej Akademii Weterynarii i Zootechniki wzniesiono niewielki pomnik upamiętniający Leona Cienkowskiego. Jest to jedyny monument poświęcony naukowcowi polskiego pochodzenia na terenie Ukrainy Wschodniej. Będąca następczynią powstałych w XIX stuleciu weterynaryjnych placówek oświatowych Państwowa Akademia Weterynarii i Zootechniki w Charkowie wraz z Konsulatem Generalnym Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie w ramach obchodów jubileuszowych 170. rocznicy założenia Szkoły Weterynaryjnej w Charkowie zamierzają zorganizować w 2021 r. szereg uroczystości mających na celu upowszechnienie wiedzy i pamięci o tej wspólnej karcie ukraińsko-polskiej historii. Będzie to m.in. otwarcie wystawy „Polacy – założyciele oświaty weterynaryjnej w Charkowie (XIX – początek XX wieku)” oraz odsłonięcie tablicy upamiętniającej wybitnych naukowców. W przygotowaniu jest kalendarz na rok 2021, poświęcony wybitnym polskim lekarzom weterynarii.

Piśmiennictwo

1. Bahalej D. I.: Istorija goroda Kharkova za 250 let ego sushchestvovania (s 1655-ho po 1905-j god). T. 2 (XIX – i nachalo XX-ho veka). Parovaia Tip. i Litogr. M. Zilberberg i Synovia, Kharkov 1905-1912, s. 597.
2. Brzozowski S.: Poluta Jerzy. PSB. T. XXVII/2, zeszyt 113. Zakład Narodowy Ośrodków Naukowych, Wyd. PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków 1982, 346-347.
3. Brzozowski S.: Robert August Kunicki. PSB. T. XVI/1, zeszyt 68. PAU, Kraków–Warszawa–Łódź–Poznań–Zakopane 1971, 191-192.
4. Dubiecki M.: Na kresach i za kresami: wspomnienia i szkice. T. 2. L. Idzikowski, Kijów 1914, s. 245.
5. Gibasiewicz W. A.: Niepowtarzalni: lekarze weterynarii ofiary II wojny światowej. Krajowa Izba Lek.-Wet., Warszawa 2009, s. 134-135.
6. Istorii Kharkivskoi derzhavnoi zooveteryarnoї akademiji: 155 rokov. Zoloti storinky, Kharkiv 2006, s. 10, 15.
7. Listy z podróży odbytych do stepów Kirgiz-Kajsackich. T. 2/przez E. Ostrowskiego. Nakład Józefa Zagajewskiego Księgarza, Grodno 1859.
8. Mądzik M., Korzeniowski M., Latawiec K., Tarasiuk D.: Polacy na wschodniej Ukrainie w latach 1832-1921. Wyd. UMCS, Lublin: 2014, s. 9.
9. Meditsinskij fakultet Kharkovskogo universyteta za pervye sto let ego sushchestvovaniya (1805-1905). Tipografia «Pechatnoje delo», Kharkov 1905-1906, s. 310-312.
10. Millak K.: Polacy w nauce i służbie weterynaryjnej u obcych. Kwart. hist. nauki i techn. 1957, 2, 293-327.
11. Millak K.: Słownik polskich lekarzy weterynaryjnych biograficzno-bibliograficzny 1394-1918. PWRiL, Warszawa 1963, s. 63-64.
12. Państwowe Archiwum Obwodu Charkowskiego, Charków, zespół 928. Instytut Weterynaryjny, sygnatura 25, ark. 1, 6, 10, 11.
13. Patelski M.: Józefa Piłsudskiego studia na uniwersytecie w Charkowie. Przyczyny wyboru i opuszczenia uczelni oraz środowisko akademickie Polska. Rosji – Rosja w Polsce: stosunki polityczne: praca zbiorowa. Wyd. Naukowe INPiD UAM, Poznań 2003, s. 105-111.
14. Walaszek A. (red.): Polska diaspora. Wyd. Literackie, Kraków 2001, s. 15.
15. Żwanko L.: Wybitni Polacy i Charków: słownik biograficzny (1805-1918). Majdan, Charków 2019, s. 92, 126, 128, 276.
16. Żwanko L.: Wybitni Polacy i Charków: słownik biograficzny (1805-1918). Zoloti storinky, Charków 2018, s. 130-132.

Adres autora: prof. Lubow Żwanko, ul. Akademyczna 1, 62341 Mała Danyliwka, obwód Charkowski, Ukraina; e-mail: zhvan2012@gmail.com